

Balázs Géza

Idegenszerűségek a mai magyar nyelvben

„A magyar reklámnyelv angolkórban szenved”

(Szüts László)

0. A laikusoknak a nyelvvel, anyanyelvvel kapcsolatban legtöbbször az idegen szavak jelensége tűnik föl. Az idegen szavak „beáramlását” tartják a nyelvi romlás jelének, és ez ellen sürgős cselekvést szorgalmaznak. A legtöbb nyelvfejlesztési, nyelvújítási mozgalmat az idegen szavak elleni küzdelem indította el.

1. A magyar nyelv történetében az idegen szavak érkezésének több hullámát figyelhetjük meg. A magyar nyelvészek annyira kitűnően végezték a dolgukat, hogy szinte minden irányból (szláv - magyar, latin - magyar, francia - magyar, német - magyar stb.) kikutatták a szavak eredetét (a fordított irányt, vagyis a magyar nyelvből a más nyelvekbe „távozott”, „exportált” szavak történetét már kevésbé kutatták, így, az etimológiai szótárakat böngészve, akár arra a következtetésre is juthatunk, hogy „magyar szó nincs is”, azaz van egy jó adag „ismeretlen eredetű” és nagyon sok török, szláv, német stb. eredetű szó.

Nyelvészeti módszerekkel nem határozható meg az idegen szó - jövevényszó határa. A határ meghúzása többnyire az anyanyelvi beszélőre érzékétől függ. Amely szónak még „érzi” az idegenségét, az idegen,

amelynek nem érzi, az már jövevény. Természetesen ez nem jelenti a kérdés érvénytelenségét, hiszen sok más tudományban sem lehet bizonyos jelenségeket pontosan meghatározni.

Amióta magyar nyelvtudományról beszélünk, mindig fölvetődött az idegen szavak elleni fellépés. A 16. század első felében az első magyar nyelvésznek tartott Szilvester János latinul írt latin-magyar grammatikájában tudatos nyelvfejlesztő, nyelvújító törekvésekkel találkozunk. Magyar grammatikai terminológiát alkotott, valamint kitalálta a magyar hónapneveket (a latinos hónapnevek helyett). Nyelvtani műszavai kis részben, hónapnevei azonban nem terjedtek el. Az enciklopédiáíró Apáczai Csere János a magyar szaktudományi nyelvek művelését indította el a 17. században. Az 1772 és 1872 között tartó sikeres (bár olykor túlzásokba is bocsátkozó) klasszikus magyar nyelvújítást a magyar nyelv elvesztésének félelme, valamint a polgárosodás sürgető nyelvbővítési igénye hívta létre. A 20. század elején, de különösen az 1930-as években a nyelv-művelésnek kialakult egy túlzott változata, a purizmus, amely különösen a német eredetű szavaknak és kifejezéseknek (germanizmusok) üzent hadat. A germanizmusellenesség létrejöttének föltétlenül oka az Osztrák-Magyar Monarchiában fölerősödő német nyelvi hatás, de az 1930-as évekbeli mozgalmat - saját véleményem szerint - a fokozódó fasizálódással szembeni ellenérzés is áthatotta. Ahogy azt József Attila írta a Hazám (1937) című versében:

*„Adtál földmívest a tengernek,
adj emberséget az embernek.
Adj magyarságot a magyarnak,
hogy mi ne legyünk német gyarmat.”*

A germanizmusok elleni túlzott föllépés odáig vezetett, hogy a 20. században a magyar értelmiségben szinte „divat” lett germanizmust kiáltani a legkülönbébb – sokszor nem is német eredetű – szóra, kifejezésre. Még az 1872-ben indult nyelvészeti folyóirat, a Magyar Nyelvőr neve is gyanúba került - tudniillik, hogy a nyelvőr németes szóösszetétel.

A német hatás csökkenésével a szovjet rendszerben (1948-1989/1990) egyre ritkábban fenyegették a beszélőket germanizmus vádjával. Érdekes módon a kötelező iskolai orosznyelv-oktatás, a szovjet irodalom fordítása nem hatott jelentősen a magyar nyelvre. Ma is csak néhány e korszakból eredő russzicizmust ismerünk. Ilyen például az „elnevezett” (imenyi) melléknévi igeneves szerkesztésmód. Pl. a Lomonoszovról elnevezett... mintájára, a Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd verseny. Mivel az alapítványt az 1960-as években jegyezték be, máig viseli oroszos nevét a helyes magyar beszéd alapítványa.

1990 után a magyar nyelv művelés szakemberei több akadémiai fórumon, valamint olykor heves vitákban indították el a nyelv művelés helyének, szerepének új meghatározását. Civil mozgalmak is létrejöttek a magyar nyelv védelmére (pl. Anyanyelvápolók Szövetsége, Műszakiak a Magyar Nyelvért Alapítvány, Magyar Szakírók Társasága), más társadalmi mozgalmak szin-

tén zászlajukra tűzték a nyelv ügyét. A sokasodó fórumokon – egyebek mellett – többször fölvetődött az idegen szavak kérdése, de most már az új, világjelenség, az angol szavak „túlzott beáramlása” lett a fő célpont, és sokszor bűnbak.

2. Angol szavak, angolosságok is már lassan kétszáz éve érkeznek a magyar nyelvbe. Kiemelt helyen van a sportélet sok terminusa, de a bankélet, a külkereskedelem, valamint a hajózás szókészlete is. Az 1930-as években a Nemzeti Sport című lap még sikerrel indíthatott szópályázatot egyes angol sportkifejezések magyaráítására. A 20. században (különösen annak második felében) világjelenséggé váló angol nyelvi hatás tulajdonképpen nem is egyszerűen csak angol nyelvi hatás. Részben a modern tömegkommunikációs eszközök, majd pedig az informatika, korunkban, a 21. század első napjaiban pedig az informatikai forradalom által létrehozott új média, új kommunikációs közegek jórészt amerikai angol, de jellemzője folytán inkább nemzetközinek nevezhető szókészletéről, illetve talán kommunikációs módjáról van szó. Tehát nem egyszerűen anglicizmusok, hanem inkább (természetesen főként angol eredetű) nemzetközi kifejezések. Az angol alapú nemzetközi kifejezéseknek a terjedését a globalizálódó modern technika (informatika), gazdaság, kereskedelem, politika, valamint az életmódbeli minták (értékek) szorgalmazzák. Ha ezt nem ismerjük föl, akkor mindenféle „idegenszó-ellenesség” csak romantikus elképzelés, egyfajta romantikus antikapitalista lázadás, amelyet sokan megmosolyognak. Nyugat-Európába a

hagyományos amerikai kapcsolatok, és ellentmondásos módon éppen az európai azonosság keresése indította el az amerikanizációt. Ankerl Géza (2000. 119.) - mintegy népmesei hasonlatba bújtatva, egyáltalán nem rokonszenvvel - így látja napjaink amerikanizálódási folyamatát: „Először az angol nyelv a nemzetközi kommunikáció semleges eszközének szürke báránypőrében mutatkozik be. Elvben nincs mögötte semmi anglo-amerikanizmus, nem törekszik kizárólagosságra, nem avatkozik be a társadalmak belső 'lokális' életébe sem. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy először az elitet ragadtatja el, s végül pedig a mindent birtokló és eltartó, kép- és álmalkotó reklámvilág... angolosításával a mindennapi élet szomszédságainak falait is olyan nyelvű jelrendszer tapétázza ki, amely az utca embere számára idegen, s amelynek nem ismerését az angol fonokratikus terrorja miatt pirulás nélkül be sem lehet vallani... E folyamatnak legperverzebb aspektusa az, hogy e szövegek tényleges megértését az angolszász reklámpar faltörő kosai nem is tartják szükségesnek, sőt még kíváncsnak sem! Ugyanis akárcsak a gyógyszerek rejtelmes újlatin neve, a reklámszövegek közvetlen érthetlensége... éppen az amerikanizmus misztifikálását szolgálja..., betudva neki minden urbánus, modern értéket. De a folyamat toxinja megbénítja az őslakos alkotókat. Az anglo-amerikait kivéve, az összes többi kultúrát extradeterminálja... Önállóságuk elhomályosul, azonosságuk megkopik...”

3. Az 1990-es években a lapok levelezőrovatában, a rádiók és a televíziók nyelvművelő műsoraiban egyre

gyakrabban jelennek meg olyan olvasói-hallgatói-nézői észrevételek, hogy: érthetetlenek az utcai feliratok, mintha nem is Magyarországon élnénk, elangolosodik a nyelv, sürgető szükség van az angol szavak helyett magyar szavakra. A nyelvészek azonban néhány erőtlen nyelvművelői próbálkozást leszámítva igyekeznek csitítani a lakosságot: mindig érkeztek idegen szavak a nyelvbe, ha csak lehet, mondjuk magyarul, igyekezzünk magyar szavakat kitalálni az angol szavak helyett...

A laikus közönséget gyakran intoleráns, a hivatásos nyelvművelőket rendszerint a békéltető hangnem jellemezte. Gyakorlatilag bármelyik modern nyelvművelő munkát vesszük elő, az idegen szavakkal kapcsolatban az első megjegyzés mindig pozitív: „Szókincsünket rendszeresen gazdagítjuk valamely idegen nyelvből való kölcsönzéssel...” (Nyelvművelő kézisztár. Auktor, Budapest, 1996. 255.), a megítélés pedig körültekintő: „Az idegenszerű szavak, kifejezésmódok megítélésében a kor nyelvi igényeinek és gyakorlatának ismeretében, előítéletek nélkül kell dönten.” (Uo. 257.) A nyelvművelők azonban Magyarországon sem alkotnak homogén csoportot, tehát az idegen szavakkal, konkrétan az anglicizmusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítás is megosztott. Akadt, aki azt mondta, hogy „néhány száz angol szó nem tesz tönkre egy nyelvet”, és persze többen fölvetették, hogy a „sajtóban, médiában”, a „reklámokban” törekedni kell az idegen szavak mellőzésére. A magyar nyelvművelők természetesen kivétel nélkül nyelvészek, akik általában mindig a mérsékelt álláspontot képviselik. Vannak azonban nem nyelvész „nyelvvédők” (írók, színészek, szerkesztők, más tudo-

mányágak képviselői), akik sokszor a nyelvművelőknél sokkal hangosabban és hangzatosabban képviselik túlzó és tudományosan nem megalapozott véleményüket.

A magyar médiában meglehetősen nagy a nyelvművelés kultusza. A lapok, a közszolgálati rádió és televízió nyelvművelő rovataiban (műsoraiban) általában nyelvészek látnak el nyelvi tanácsadást. Ezeken a fórumokon rendszerint objektív mérlegelés valósul meg, s általában a „ha lehet, mondjuk magyarul” vélemény hangzik el. Az olvasói levelekben azonban szinte kivétel nélkül a „már egyetlen magyar felirat sincs az utcán”-vélemény tükröződik.

4. Magyarországon nincs szervezett magyarító tevékenység. A sajtóban, valamint rádió és a televízió nyelvi műsoraiban azonban az 1960-as évek óta folyamatosan hangoznak el felhívások szavak magyarítására. Ezt spontán magyarító mozgalomnak tarthatjuk, mert a beérkező - olykor több tucat - javaslatból a nyelvész szakértő vagy a műsorvezető választja ki a legjobb szavakat. Néhány sikeres (+) és sikertelen (-) javaslat az elmúlt évtizedekből:

hatvanas évek:

szupermarket	+ABC-áruház
szputnyik	+űrhajó
lunar mobile	+holdjáró

hetvenes évek:

metró	-mélyvasút
disc jockey	+lemezlovas
	- lemezgazda
	(sőt: -videólovas)
sci-fi	-fanti (fantasztikus)
spray	-permet
grape-fruit	-citrancs
	-kesernye

nyolcvanas évek:

talkshow	+telefere, +tóksó
surf, windsurf	+szélvitorlás,
	+széllovas,
	-szélsikló,
	-deszkavitorlás
audiovizuális	-hangos-képes
biatlon	+sílövész
hot dog	-vifli (virslis kifli),
	-bundás
walkman	+sétálómagnó,
	-sétafon
aerobic	-sporttánc,
	-tánc torna
audiokazetta	+hangkazetta
videokazetta	+képkazetta
music center	-zenebarlang
solarium	-fényszármazó, -münapozó

image	+arculat, -hírkép, -közkép
slogan, szlogen	+jelszó, -jelmondat, -vivőszó
body building	+testépítés
komputer	+számítógép
know how	-fortély, -mithogyan
teletext	+képújság
kilencvenes évek:	
printer	+nyomtató
telefax	+távmásoló
marketing	+piacszervezés
menedzser	+igazgató
privatizál	+magánosít
file	-programnév, állománynév
recycling paper	-újrapapír, -ökopapír
jet-ski	-vízirobozó, -vízirobi
menedzserkalkulátor	-számítógépes notesz, -zsebész, -pötytyintő
squash	+fallabda
snow board	+hódeszka, -hócsúszka
mountain bike	+hegyikerékpár, +hegyibicikli, -hegyike
city bige	-aszfalttaposó, -betoncikli, -betonkoptató
diszkont	-polcos, -kamrás,

projekt	-raktár (bolt), -filléres
second hand shop	-folyamatterv, nagyterv +turkáló, +böngészde, -másodáruda, -cserebere- bolt
peep show	-kukkolda
internet	+világháló
e-mail	+emil, +ímél +drótposta, +villanyposta, +villámposta
home page	+honlap, -ottlap
@ (at)	+kukac
hand-out	+kiosztmány (-kézbevaló)
multisport	+naturatlon
mobiltelefon	mobil, -kézitelefon, -maroktelefon
printer	+nyomtató
kétezres évek:	
link	-élőkapocs, -ugró, -dobbantó
attachment	+csatolmány, +melléklet
kurzor	-helyző, -helyőr
www	+vévéné, -vuvuvu

Ez a szólista tehát a sajtó- és médiabeli nyelvművelés egyik sikerének tekinthető. Bár csak néhány tucat szóról van szó, ezeket a szavakat azonban legszélesebb körben használják. A szavakat többnyire különböző felhívásokra küldték be, azután elkezdték őket használni, s mára néhányójuk elfogadottá vált. Folyik azonban egy minden eddiginél tervezettebb és nagyobb szabású magyarítás, az ún. honosítás is. A számítógépes programok honosítását a nagy világcégek fontosnak tartják, ezért a nagyobb programok magyar változatai viszonylag hamar elkészülnek (természetesen vita van arról, hogy a magyarítás során minden kellően világos-e, avagy ismét meg kell nézni az eredeti, angol formát). A két nagy világcég külön honosítást végez, ezért az egyes számítógépes programok terminológiája nem egyezik. S akadnak téves magyarázatok is. Az egyik számítógépes programban például az ábécérend vagy betűrend helyett az angolnak megfelelő sorrend szó szerepel. Egy magyar számítógéphasználó aligha gondol a sorrend parancsnál arra, hogy azzal ábécébe vagy betűrendbe sorolhatja adatait...

5. Az anglicizmusok az élet következő jellemző területeire terjednek ki:

- számítástechnika: fájl, save („széveld el a fájlt” - mentsd ki az állományt), csip (integrált áramkör, lapka)
- vállalkozás, kereskedelem, reklám: menedzser (manager formában is, pl. sales manager), menedzsment, projekt, design, lízing, green power, shop, city light, shop, hosztész

- minőségbiztosítás: auditálás, auditor
- euronyelv: derogáció, konzultatív, koordinátor, monitoring, szubszidiaritás
- könnyűzene: techno, gangsta-rap, house (house-osok), rave
- szabadidős tevékenységek: víkend, garden party, party grill
- öltözködés: shirt, sztreccs, boxer, dzsogging
- szórakoztató- és kalandipar: top, DJ, diszkós, chips, popcorn, bungee jumping
- sport: aerobic, stretching, windsurf, snowboard, rali, autokrossz, mountain bike, jogging
- távol-keleti (harci) sportok elnevezései, kifejezései: jiu-jitsu, ippon, nuncsaku, karate, nindzsa.

Mint látható egyes kifejezéseket csak angolul használunk (garden party, shop, chips), másokat már magyarul is írunk, de még nagy a keveredés (hostess - hosztesz, jogging - dzsogging), a harmadik csoportot pedig egészen magyarnak tekintjük (víkend, lízing). Bizonyos esetekben azonban elindult a helyesírásban egy ún. visszaangolosítási (visszaidegenesítési) folyamat, amelynek terméke gyakran kevert, angol-magyar helyesírás (pl. discó).

- Nemcsak a helyesírásban hanem a beszédben is kialakulóban egy keverékbeszéd, gyakorlatilag makaróninyelv, amelyet hunglish-nak (Hungarián és English) vagy magyol-nak (magyar angol) neveznek. Például.
- Van egy meszidzsed. (Üzeneted van.)
- Fölpédzselek. (Felküldöm a papírt.)

- Kóllod van a kettesen. (A kettes vonalon hívásod van.)
- Mikor lesz a míting? (Mikor lesz az összejövetel?)
- Áruházunk shoprendszerben üzemel. (Több kis üzlet van áruházunkban.)
- És milyen filingje van ennek a zenének? (Milyen ez a zene?)

6. A magyar nyelvi kultúrában az idegen szavak kérdése végül is az 1990-es években ismét fő vitatémává vált, amelyet társadalmi szervezetek vetettek föl, majd sajtóviták után 2001-ben törvénykezéshez is vezetett. Az 1990-es években az idegen szavakkal kapcsolatos fellépést a következő ábrán szemléltethetjük:

- a) törvénykezést sürgetők: „rendeletek”, „nyelvtörvény”
- b) ismeretterjesztést szorgalmazók: tudományos nyelvművelés, népszerűsítő munka
- c) Nyelvművelést elvetők: semmit sem kell tenni
- d) az idegen szavakat támogatók: „indoeuropaizálni” kell a magyar nyelvet

A kelet-közép-európai térségben az 1990-es években több helyen is fölvetették a nyelvtörvények gondolatát. Leghamarabb a Cseh és Szlovák Köztársaság lépett 1990-es nyelvtörvényével. Ennek nyomán a szlovákiai részen elkezdődött a neves táblaháború (a magyar kisebbségnek kötelező volt szlovák személyneveket és helységneveket használni). Az 1996. január 1-jén életbe léptetett immár csak szlovákiai államnyelvtör-

vény Európában kirívó módon kisebbségellenes, a modern jogrendszerek kisebbségvédelmével ellentétes, tulajdonképpen a szlovák anyanyelvi többséget „védi” a nem szlovák nyelvű kisebbségek képzelte nyelvi terjeszkedésétől. Bár később megszületett a nemzetiségi nyelvekre vonatkozó nyelvhasználati törvény, a szlovákiai magyarság véleménye szerint a helyzet nem ideális.

Magyarországon is többször fölvetődött a nyelvtörvény gondolata. Ezt azonban nem államnyelvtörvénynek szánták, hanem francia mintára „nyelvvédelmi” törvénynek.

A franciák 1975-ben fogadták el az első nyelvtörvényt, amelyet az 1994-es, előkészítőjéről, az újgaulleista kulturális miniszterről csak Toubon-törvénynek nevezett törvény követett (1994. aug. 4.). Ma ez van érvényben. Lényege: a francia nyelv az oktatásnak, a munkának, a kereskedelemnek és a közszolgáltatnak a nyelve. Privilegizált összekötő kapocs a frankofón államok között (1. cikk). Minden megjelölésben, üzleti ajánlatban, használati utasításban, az áruféleségek termékek vagy szolgáltatások garanciafeltételeinek leírásában, továbbá számlák és nyugták adásánál használata kötelező (2. cikk). A közvélemény tájékoztatását szolgáló feliratok és hirdetések csak francia nyelven írandók (3. cikk). Amennyiben külföldi termékről vagy szolgáltatásról van szó, az idegen nyelvű szöveget francia fordításnak kell kiegészítenie, amelynek ugyanolyan jól „láthatónak, hallhatónak és értelmesnek” kell lennie, mint az eredetinek. A közszolgálatot képviselő személyek a szerződéseket csak franciául írhatják, ezek a szövegek nem tartalmazhatnak olyan idegen kifejezése-

ket, amelyeknek van francia megfelelőjük (5. cikk). A francia állampolgárok vagy szervezetek által Franciaországban szervezett rendezvényeken mindenkinek joga van franciául beszélni, az összejövetel programját, dokumentumait franciául kell közzétenni, amennyiben idegen nyelvű a rendezvény, fordítással vagy francia nyelvi összefoglalóval kell kiegészíteni. Az oktatás, a vizsgák, a dolgozatok, disszertációk nyelve francia (kivéve az idegen vagy regionális nyelvek oktatási intézményeit) (11. cikk). A törvény létrehozza a Francia Nyelv Tanácsát, amelynek vezetője miniszteri rangban közvetlenül a miniszterelnöknek van alárendelve. Felsőolja a felügyelő szerveket, a büntetéseket (támogatás- és kedvezménymegvonásokat). A törvények, csakúgy mint a francia nyelvnek 1992-ben alkotmányba foglalása vitát váltott ki. Az 1975. évi törvény több ponton betarthatatlannak bizonyult. A törvény érvényességének utolsó évében, 1993-ban 356 jogsértést észleltek, de mindössze 15 elmarasztalás történt. Az 1994. évi nyelvtörvényben a vita során módosították a megjelölések, feliratok, használati utasítások szabályát - ezeket más nyelveken is közzé lehet tenni - persze a francia mellett! Külön program indult az ún. regionális nyelvek felélesztésére, művelésére. A nyelvtörvény vitájakor végzett felmérés (Sofres) szerint a franciák 65%-a egyetértett a nyelv jogszabályi védelmének szükségességével, 78% gondolta úgy, hogy Európában a többnyelvűség érvényesüljön.

A törvény ironikus tudományos és sajtóvita közben született meg. Ma a sajtó is úgy véli (Magyar Péter, HVG, 2001. aug. 18.), hogy a „jogszabály minden elő-

zetes kétkedést cáfolva működőképesnek bizonyult: eredményesen szorítja vissza a közterületeken burjánzó angol feliratokat, reklámokat, elnevezéseket." Nincs ellentétben a törvény az EU piacegyesítési törekvéseivel sem, hiszen az EU-jogszabályok mindig leszögezik a többnyelvűséget mint értéket, valamint azt, hogy a fogyasztónak szóló tájékoztatások mindig anyanyelven is megszülessenek.

A francia nyelvtörvényekre nagyon hasonlít a lengyel nyelvtörvény (1999. október 7.) (Ismerteti: Banczerowski, 2000.)

Magyarországon elsősorban laikusok és civil nyelvvédő vagy kultúraápoló szervezetek vetették föl a nyelv törvényi szabályozásának elképzelését. Ennek következtében hivatalosan először 1996. május 3-án a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága foglalkozott a kérdéssel. (Van-e szükség Magyarországon nyelvvédelmi törvényre?) A bizottság állásfoglalását tömören így fogalmazta meg: „Általában a nyelvtörvények monopolisztikus szándékúak és kizáróak vagy legalábbis korlátozó hatásúak. Ebben semmiképpen sem volna kívánatos követni őket. Nem nyelvtörvényre van tehát szükség (az kimondottan káros lenne), hanem egy olyan, az alkotmányba foglalt elvi útmutatásra, amely az országunkbeli összes nyelv használatáról egységesen rendelkezik, s amely esetleg egy későbbi, akár csupán egy-egy területre - például a tömegtájékoztató eszközök nyelvhasználatára stb. - kiterjedő szabályozáshoz kiindulópontul vehető." (Keszler, 1997. 365.)

A civil szervezetek folytatták küzdelmüket az idegen szavak ellen s az akadémiai álláspont ellenére

újólág fölvetették a törvényi szabályozás szükségességét. Ezért 1997-ben nyelvészek egy csoportja (39 aláíró, köztük főként angol nyelvészek) Nyilatkozatot tett közzé, amelyben minden szabályozásnak még csak a gondolata ellen is felléptek: „Az idegen szavak, kifejezések különleges helyet foglalnak el... az idegentől való ódzkodás alighanem ősi ösztöneinkhez tartozik. Ezt az archaikus ösztönt használják ki a különböző idegengyűlölő és fajgyűlölő ideológiák is. Ezért érezzük - ha nem gondolunk bele jobban -, hogy az idegen szavak „furcsák” és „csúnyák”, holott valójában csak idegenek, újdonságok a nyelvünkben...”

A nyelvtudományi kutatások alapján nem tartható az a nézet, hogy a nyelvnek „megárthatnak” bizonyos folyamatok, például az idegen szavak átvétele. A magyar nyelv és a legtöbb más nyelv tömegesen vett át idegen szavakat történetének különböző korszakaiban, mégis tudomásunk olyan nyelvről, amely „elromlott” vagy kihalt volna ennek következtében. Kétségtelen, hogy az idegen szavak átvétele - amit hosszú távon kommunikációs szükséglet határoz meg - egyben idegen kulturális befolyásról is tanúskodik, de nevetséges lenne azt állítani, hogy magát a kulturális befolyást csökkenteni lehetne az idegen szavak kirekesztésével vagy más „nyelvvédő” rendeletekkel. Kihalt nyelvekről tudunk ugyan, de abszurditás lenne azt állítani, hogy a magyar nyelvet ez a veszély a legcsekélyebb mértékben is fenyegetné.” (Nyilatkozat, 1997. május 9.) Ez a nyilatkozat újabb vitát indított a magyar nyelvtudományban. A magyar nyelv művelők (akik kivétel nélkül képzett nyelvészek), tiltakoztak a Nyilatkozat egyes állítá-

saival kapcsolatban, különösen azt kifogásolták, hogy szükség van cselekvésre az idegen szavakkal kapcsolatban.

1997. novemberében Nyíregyházán a Magyar Professzorok Világtanácsa újabb javaslatot tett nyelvtörvény alkotására. Ezt már a politika is felkarolta, és 2000-ben társadalmi vitára is bocsátották a tervezetet, amelyet azután 2001. november 29-én kisebb módosításokkal, csaknem kétharmados parlamenti többséggel el is fogadtak. A megszületett törvény gyakorlatilag nem tekinthető „nyelvtörvénynek”, ezért a nyelvművelők javasolták, hogy inkább „reklám- vagy felirattörvénynek” hívják. A törvény teljes neve, amely fedi a teljes kiterjedési területét: 2001. évi 4899/70. számú törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről. A „reklámnyelvtörvény” tehát három területre terjed ki: reklám, üzletfelirat, közérdekű közlemény. A magyar „reklámtörvény” szinte egyedülállóan „megengedő” és alapvetően nem kirekesztő, hanem additív (azaz hozzátoldó jellegű). Először is mindent megenged továbbra is idegen nyelveken, csak kéri, hogy a feliratot, közleményt magyarul is tegyék közzé. A reklámok és üzletfeliratok esetében a vállalkozásnév, az ún. vezérszó, árujelző, védjegy (márkanév) stb. eredetiben megmaradhat. A közérdekű közlemények esetében csak azokat kell magyarul is közölni, amelyek kívül esnek a gazdasági tevékenység körén (gyakorlatilag ilyen hirdetést eddig is csak magyarul tettek közzé). Nem kell lefordítani a „meghonosodott idegen nyelvű kifejezéseket”, nem vonatkozik a törvény

a kisebbségi önkormányzatokkal rendelkező területekre, valamint a kulturális örökség védelme alá tartozó területekre (tehát nem kell magyarra fordítani a Bazilika latin jelmondatát: Ego sum veritas ét vita). Az idegen szavak magyarításának, valamint a „meghonosodott idegen elemek” megítélésére nyelvész szakértőkből álló bizottság alakul a Magyar Tudományos Akadémián.

7. Kellő távolságtartással azt mondhatjuk, hogy ez a „reklámyelvtörvény” összes ismert nyelvtörvélynél enyhébb, gyakorlatilag a reklámtörvény (1997) alfejezeteként is elképzelhető lenne. Semmit nem korlátoz, tilt, csak (megszorításokkal) kétnyelvűséget (magyar és más nyelv) ír elő. Lehetséges hatása, hogy nyelvileg is színesebb, változatosabb lehet az utcakép (aminek a külföldiek is örülnek, hiszen a magyar sajátosságok közé tartozik a páratlanul érdekes magyar nyelv), és szorgalmazza a magaryelvűséget (a reklámozók, feliratkészítők inkább fognak törekedni az anyanyelvűségre). Erre egyébként spontán - társadalmi - mozgalom is indult. 2000-ben Az én cégérem címmel az EU-33 Közösségfejlesztő Egyesület az Anyanyelvápolók Szövetségével karöltve országos cég- és üzletnév-pályázatot hirdetett ötletes és magyaros elnevezésekre. Tizen kaptak kitüntető oklevelet, hatan dicséretet (az ajánlók jutalmat), amelyet a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban vehettek át (a reklám elkerülése érdekében a cégek, vállalkozások teljes nevét nem közöljük): Árgus-szem (biztonsági és magánnyomozó), Barangoló (távközlési szolgáltatás), Csirke Fogyó (baromfitermékek boltja), Deákné vászna (rövidáru,

méteráru szaküzlet), El-hordó Gábor Borboltja (bornagykereskedés), Foxi Taxi (kisállatszállító), Hideg Burkoló (szendvics- és salátabár), Jég-pék (fagyasztott élelmiszer), Megcsi-pi-pi (gyorsétkező), Rézkatlan Kft. (szeszfőzde). Dicséret: Uri huncutságok boltja (régiségüzlet), Mc Kiwan's (szendvicsüzlet), Lúdtalp Bt. (gyógyászati segédeszköz), Kürtölő (on-line újság), Kutya Világ (állateledel bolt), Blúzeum (ruhaüzlet). Az egyesület idén is meg szeretné hirdetni a névpályázatot. 2001-ben pedig a következő vállalkozás- és üzletnevek kaptak díjat: Ama-tör (vívóklub), Bábel (idegen nyelvű könyvesbolt), Batiszt (vegytisztító üzlet), Csigavér (autósiskola), Hajtás-Pajtás (biciklis futárszolgálat), Hörpince (borozó), 101 Kisruha (gyermekdivat szaküzlet), TopRongy (használt ruha szaküzlet), Tör-Pék (minipékség), Vasi Füstfaragók (kényseprő vállalat).

A reklámyelvtörvénynek természetesen lehet buherángthatása is. Elképzelhető, hogy az olyan enyhe és végrehajthatatlan törvények sorsára jut, mint pl. a nemdohányzók védelmére született törvény. A lehetetlen fordítási helyzetek döntésképtelenséghez vezethetnek. Megnöhet a magyartalan tükörfordítások száma. De a legnagyobb negatív hozadéka az, hogy a nyelv ügye pártpolitikai téma lett. A „reklámyelvtörvény” vitája a sajtóban pártpolitikai hangnemet ütött meg - még egyes nyelvészek körében is. Csak egy példa az eldurvult hangnemre: „A nyelvtörvény arról szól, hogyan talált újból egymásra az, ami mindig is összetartozott: a politika és a nyelvművelés. Az új jogszabály támogatja az emberek nyelvhasználat szerinti diszkriminációját és

annak intézményesült terjesztőit, a szellemi alvilág álnyelvész szélhámosait." (Kis Tamás: Kinek kell nyelvtörvény? *Heti Világgazdaság*, 2001. november 17.)

Illetve ugyané szerzőnek *A nyelvművelés kártékonyságáról és ármánykodásáról* címen létrehozott honlapjának (<http://dragon.klte.hu/~tkis/>) a bevezetőjéből: „Ez az oldal azért fog elkészülni, hogy egy helyre gyűjtve bemutassa, hogyan tehettek szert hatalomra, befolyásra egy áltudomány képviselői, milyen eszközöket alkalmaznak a naiv beszélők megtévesztése és a hatalomhoz jutás érdekében, hogyan terrorizálnak egy egész nyelvközösséget, hogyan bélyegeznek meg embercsoportokat anyanyelvük miatt.” Ennek a publicisztikai hevületű szavaknak a szociolingvisztika oldaláról igyekszik alapot adni Sándor Klára egy interjújában (*Köznevelés*, 2001. április 6.), valamint egy többszerzős egyetemi segédkönyvében (Sándor, 2001.), amelyben a magyar nyelvművelést előírónak (preskriptívnek) bélyegezve, ezért azt tudománytalannak, stigmatizálónak, diszkriminatívnek (a nem sztemderdet beszélőket kirekesztőnek), általában hatástalannak, ha mégis hatásosnak, akkor kártékonnak tartja.

Ettől a csoporttól is megkülönböztethetjük azt a véleményt (főként Lanstyák István szlovákiai magyar nyelvész álláspontját), amely szerint a magyar nyelv nemzetköziesülését (értsd: indoeuropaizálódását) kell elősegíteni: „További teendő... nyelvünk további - és az eddiginél jóval radikálisabb - nemzetköziesülésének (indoeuropeizálódásának) elősegítése, ami a jelenlegi helyzetben gyakorlatilag nyelvünk szókészletének, sőt részben nyelvtani rendszerének, valamint regisztereinek

az angol nyelvéhez való hozzáigazítását jelenti annak érdekében, hogy a magyar és az angol nyelv viszonylatában könnyebbé váljon a kölcsönös fordíthatóság és a két nyelv elsajátítása egymás beszélői számára. Előzményként és követendő példaként állhat előttünk a 18. század utolsó harmadának, ill. a 19. század első felének nyelvújító mozgalma, amely ugyanezt a feladatot végezte el – az akkori idők nyelvpolitikai viszonyainak megfelelően – elsősorban a német nyelv viszonylatában. Ez a folyamat egyben a Kárpát-medencei nyelvi egység megerősödését is szolgálná, hiszen a peremállamok magyarságának a magyarországinál nagyobb mértékben indoeuropeizálódott a többségi (indoeurópai) nyelvek hatására." (Lanstyák István, Magyar nyelvtervezés a Kárpát-medencében a 21. században, kézirat.)

Magam több helyen is közzétettem A nyelvművelés-kritika kritikája című dolgozatomat (legutóbb: Balázs, 2001). Ebben minden nyelvművelésellenes érvre fölhozok ellenérveket. Most csak az újabb vitákban hangoztatott érvek kritikáját adom:

a) Az etnocentrikusság a világ, a nemzetek sokfélesége fenntartásának a biztosítója, természetes beállítódás. Minden nép alapvető ösztöne, hogy saját kultúráját, nyelvét természetesebbnek, jobbnak érzi. Ebből nem föltétlenül következik idegengyűlölet – ahhoz politikai hatások kellenek.

b) Egy nyelvnek bizonyos mennyiségű idegen szó föltehetőleg „megárt”, mert ismerünk pidzsinizálódott, kreolizálódott nyelveket.

c) a magyar nyelvművelés mint minden nyelvi kulturális tevékenység az ideális, az eszményi, a normatív

köznyelvre vonatkozik, de soha nem ítélte el az egyéb nyelvvaltozatokat, pl. a nyelvjárásokat. Újabban kialakulóban van a nyelvjárásművelés is.

d) A magyar nyelv művelés már több mint 50 éve nem ún. hibajavítgató, s nem stigmatizáló tevékenységet folytat. Lőrincze Lajos vezette be az emberközpontú, a pozitív nyelv művelés fogalmát.

e) A magyar nyelv indoeuropaizálása - egyetlen szempont a kölcsönös megtanulás és fordítás miatt - agyrém. Vajon van-e még egy olyan nép, amely tudatosan más nyelvhez akarja hasonítani az anyanyelvét?

8. Végül tekintsük át a magyar nyelvben azokat a területeket, amelyeket különösen érintenek az idegen szavak, idegenszerűségek (elsősorban anglicizmusok, de talán helyesebb lenne nemzetközi kifejezéseknek nevezni őket):

a) Általában a szaknyelvek, de mivel a magyarul beszélők mintegy egyharmada él Magyarország határain túl, a Kárpát-medencében, fokozott probléma a nem Magyarországon élők szaknyelvi fejlődése.

b) Különösen az olyan területeken van szükség stratégiára, amelyek széles körben hatnak: pl. informatika, szórakoztatóipar, minőségnyelv, euronyelv stb.

c.) Föl kell figyelni az idegenszerűségek nyelvi megjelenésére, differenciáltságára. Pl.

– Idegen szavak szóösszetételekben:

beruházásfinanszírozás

ekvivalenciamegállapodás

vámkontingens

technológiatranszfer

konvergenciakritérium

– Mozaikszavak, betűszavak, újfajta „titkosítások” - a magyar nyelvben - mivel nincsenek ezzel kapcsolatban elvárások, elvek, a mozaikszókat háromféleképpen (nem egyszer egy-egy formát ingadozó módon) használnak, pl. csak idegen formában: PHARE - far, färe, CNN, BBC vagy az idegen formát magyar kiejtéssel: NATO - Észak-atlanti Szerződés Szervezete, USA, vagy magyarra fordítva: EBEÉ - Európai Biztonsági Együttműködési Értekezlet, ET - Európa Tanács.

– A tükörfordítások rejtett idegenszerűségek (nyitott tanulás - open learning), s egységesítés, fordítói „norma” híján sokféle fordítás vonatkozhat ugyanarra (élethosszig/életfogytig/egész életen át tartó/holtig tanulás - long life learning).

– A legjobban elbúvó jelenségek a grammatikai változások, pl. az angol határozatlan névelőnek a magyarba átültetése (Ez nem annyira egy jogi keret...)

– Terjed az indoeurópai szórend (Ford Népliget, Cafe Bábel, Foto Haber - a magyar nyelvben ez fordítva helyes).

– Végül bizonyos idegen szavak egyszerűen érthetetlenek a magyar állampolgárok számára:

A rendőr eliminálta a kutyát... (középiskolások nem tudták megmondani, hogy mit jelent, sokan népetimológiával arra a következtetésre jutottak, hogy elinvitálta, azaz elcsalogatta)

A gépkocsi prostart ajánlattel kerül a vásárlóhoz. (Mi az a prostart?)

Nem adjunk koncepcióba az autópályáinkat! (Ezt egy képviselő mondta a Parlamentben, ugyanis ő sem ismerte a koncesszió szót.)

9. És persze soha nem feledi a magyar nyelv művelés, hogy az idegenszerűségeknel még nagyobb gondot jelentenek az anyanyelven, magyarul rosszul megfogalmazott mondatok, szövegek. Ilyenkor a magyarról magyarra való fordítás is fontos lehet - s erre is kell tanítani az embereket, mert egyre több a „rossz szöveg”, amely homályban hagyja a gondolatot, félreértéshez, zavarhoz, konfliktushoz vezet. Ennek csak egyik összetevőjét jelentik az idegen szavak.

Irodalom:

Ankerl Géza: Nyugat van, kelet nincs. Osiris, Budapest, 2000.

Balázs Géza: Magyar nyelvstratégia. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2001.

Banczerowski Janusz: A lengyel nyelv törvényi védelméről. Magyar Nyelvőr, 2001. 152-158.

Keszler Borbála, 1997. Jelentés a Magyar Nyelvi Bizottság 1996. évi munkájáról. Magyar Nyelvőr, 1997. 365.

Sándor Klára szerk.: Nyelv, nyelvi jogok, oktatás. Tanulmányok a társasnyelvészet tanításához. JGYTF Kiadó, Szeged, 2001.